

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

Қазіргі қазақстандық жастардың құндылық бағдарлары

ЖАРИЯЛАНДЫ
19.10.2022СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/126568/>

Қазіргі қазақстандық қоғамдағы құндылық мәселесі барған сайын танымал бола түсуде. Бұл, ең алдымен, құндылықтарды қайта бағалаумен және 90-жылдардың басында болған идеалдардың күрт өзгеруімен байланысты. Менің зерттеуімнің тақырыбы жастардың құндылықтары, әлеуметтік институттардың, бұқаралық ақпарат құралдарының (батыс және отандық) жаңа Қазақстанның өскелең ұрпағының дүниетанымына, адамгершілік және мәдени мұраттарына әсері болды. Жастар — белсенді құндылық-жасампаз қызмет кезеңі, сондықтан мен зерттеу нысаны ретінде жастарды таңдадым. Жастардың белгілі бір объектіге деген оң немесе теріс көзқарасын өздері үшін қалай түзететінін анықтау қажет. Бұл таңдау нені негіздейді, нені дәлелдейді, (кім) таңдаушы үшін беделді — бұл менің зерттеуімнің басты сәттері. Осы мәселені зерттеу барысында сауалнама әдісімен тәрбие үлгілері парадигмасының өзгеруіне байланысты жастарды әлеуметтендіру процесінің қарама-қайшылықтары анықталды, олар бірқатар белгілер (экономикалық, саяси) бойынша сараланумен, жастардың қоғамдық өмірдің жаңа құрылымдарын игерудегі жоғары қажеттіліктерімен күшейтілді, сондай-ақ БАҚ-тың бүгінгі жас қазақстандықтың құндылық құрылымына әсер ету сипаты айқындалды. Бүгінгі жастар қандай принциптер бойынша өмір сүреді, олар қандай құндылықтарды қабылдайды және қайсысын қабылдамайды, жастар өз елінің болашағын қалай көреді, провинциялық жастардың құндылықтары мен проблемалары қала жастарының құндылықтары мен проблемаларынан қалай ерекшеленеді — зерттеудің негізгі мәселелері. Жас жігіт проблемаға тап болады-тәуелсіз және өзін-өзі қамтамасыз ету, өмірде өз орнын алу. Оның алдында шешілуі керек көптеген мәселелер бар. Оның қандай қиындықтарға тап болатынын көрейік. Жастар соншалықты ұмтылатын Тәуелсіздік пен тәуелсіздікті өз баспанасыз алу өте қиын. Жеке тұрғын үй-бұл жеке пәтер, оны сатып алуға ғана емес, жалға алуға да болады. Пәтер мәселесі бірнеше проблемаларға ие. Жастар әрқашан және барлық жерде қоғамның ауқатты бөлігі болып табылмайды. Жастар-қоғамның жеке класы, ол енді ғана өмір сүре бастайды және ата-анасының ресурстарын пайдаланады. Бұл дегеніміз, ата-аналар баласына немесе жас отбасына жеке пәтер қажет пе, жоқ па деген шешім қабылдайды.

Ата-аналардың таңдауы мен шешімі олардың өмірге деген көзқарасына ғана емес, сонымен бірге материалдық қауіпсіздікке де байланысты. Мұндай шешімдер үшін жастардың ақшасы жоқ. Өкінішке орай, пәтер мәселесін шешу кезінде жас ұрпақ мемлекеттік көмекке сене алмайды. Қазақстанда жастардың көпшілігі үшін Ипотека қолжетімді емес. Табысты кәсіпте жұмыс істеу кәсіби дайындық пен жоғары білімсіз мүмкін емес. Сондықтан орта мектеп түлектері білімін жалғастыруға тырысады. Біздің біліміміздің жағдайы және оқытушыларымыздың материалдық жағдайы сыбайлас жемқорлықты тудырады. Көбінесе қабылдау емтихандары әмиян жарысы болып табылады. Жас жігіттің университетте тегін оқуға мүмкіндігі болуы үшін жасай алатын жалғыз нәрсе-талант болу. Содан кейін ол ұлттық бірыңғай тестілеу (ҰБТ) түрінде өтетін қабылдау емтихандарын керемет тапсыра алады. Әйтпесе, сіз оқу ақысын төлеуге дайын болуыңыз керек. Мұны әрдайым ата-аналар жасайды. Жас жігіт оқудан, үйден және жұмыстан тыс уақытта қайда уақыт өткізеді? Бұл мәселе өте маңызды. Әдетте, бұл кезде адам өзіне беріледі және оның не істеп жатқанын ешкім білмейді. Бұл кезде жас жігіттің шынымен бірдеңе жасағаны маңызды, өйткені «ештеңе істемейді» деген себеппен бұзақылықтан кісі өлтіруге дейін кез келген нәрсе болуы мүмкін. «Ештеңе жоқ» маскүнемдікке, нашақорлыққа, бұзақылыққа, төбелеске және басқа да қылмыстарға әкеледі. Жастарға қол жетімді демалыс орталықтары: клубтар, дискотекалар, Спорт және мәдени орталықтар, кинотеатрлар құрылуы керек. Негізгі табыс көзіне айналатын жұмыс табу-еңсеру керек тағы бір қиындық. Ірі орталықтарда мұны істеу оңайырақ, ал басқа қалаларда, әсіресе ауылдық жерлерде жағдай әлдеқайда нашар. Жас жігіт жұмыс іздегенде, ол өзінің екі мәселесін шешуге тырысады: мансаптық өсу және материалдық әл-ауқат. Жұмыс істей бастағанда, ол бір-екі жылдан кейін не істей аламын деп ойлайды, болашақта қандай жұмысқа орналасуға болады. Ол үшін тәжірибе мен практикалық білім алатынын түсіну өте маңызды, бұл оны қымбат, нарықта сұранысқа ие маманға айналдырады. Екінші жағынан, тәуелсіз өмір сүруді бастаған адам жұмыс берушіден оның өмір сүру деңгейіне сәйкес келетін осындай жалақы талап етеді. Қазақстанда жас мамандарға жұмыс табу өте қиын. Жұмыс іздеу бір аптадан астам уақы

тқа созылуы мүмкін. Дұрыс құрастырылған түйіндемені жазу, оны компанияларға жіберу, сұхбаттасу, сынақ мерзіміне төтеп беру керек. Жалпы жұмыссыздық және әсіресе жастар жұмыссыздығы мәселесін шешу-мемлекеттің қамқорлығы. Үлкен қалаларда жұмыс істейтін және жастар жұмыс істейтін орын бар. Бірақ ештеңе істемейтін бүкіл аймақтар бар. Содан кейін бұл енді жастар мәселесі емес, аймақ, демек мемлекет мәселесі. Белсенді және жұмыс істейтін халық арасындағы жұмыссыздық, қандай да бір жолмен күнкөріс алу керек, қылмыстың өсуіне, әлеуметтік стратификацияға, нәтижесінде әлеуметтік шиеленіске әкелетінін есте ұстаған жөн. Бүгінгі жастарда біздің әкелеріміз бен аналарымыздың өмірінде нақты нұсқаулар жоқ. Мемлекеттік деңгейде үлкен және қуатты үгіт-насихат машинасымен қалыптасатын жаһандық мақсат жоқ. Бірақ біздің әкелеріміз бен аналарымызда қазіргі жастарда жоқ

нәрсе болды: қоғам мен жүйенің заңдары туралы білім. Олар белгілі бір мақсатқа қалай жетуге болатынын, не мүмкін, не болмайтынын нақты білді. Өкінішке орай, қазіргі жастардың мұндай білімі жоқ. Жас адам өмір мен оның айналасындағы әлем туралы түсінікке ие болуы керек. Ол ненің жақсы, ненің жаман екенін түсінуі керек. Ол өзі өмір сүретін әлемнің заңдарын білуі керек. Бұл ақпараттың барлығы балаға ата-анасынан, достарынан, мұғалімдерінен, ертегілерден, мультфильмдерден, әндер мен кинофильмдерден келеді. Ал жастар БАҚ-тан, Бұқаралық мәдениет өнімдерінен және өмірлік тәжірибелерінен әлем бейнесін алады. Қазіргі Қазақстанда жастардың адамгершілігінің төмендеуі байқалады, бұл адамдардың құндылық бағдарларының өзгеруін білдіреді. Мәселе мынада, 1990 жылдары қазақстандық қоғамды трансформациялау процесінде тәрбие ұғымы отандық білім беру мен жастар саясаты саласынан жоғалып кетті. Адамның азаматтық қалыптасуының құрамдас бөліктері еңбек, патриоттық және адамгершілік тәрбие болып табылады деген тәжірибемен дәлелденген идея ұмытыла бастады. Бұл мәселе, өкінішке орай, әлі де нашар шешілуде. Басты себеп-мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігінің төмендігі емес, қазақстандық отбасында жастарды қандай құндылықтарға тәрбиелеуге болатыны және тәрбиелеу керектігі туралы келісім жоқ. Белгілі орыс философы и. А. Ильин: «тәрбиесіз білім-бұл жалған және қауіпті іс. Ол көбінесе жартылай білімді, тәкаппар және тәкаппар, Тәкаппар дауласушы, талапшыл және ұялмайтын мансапшыл адамдарды жасайды, ол ер адамды қасқырға итермелейді және жігерлендіреді» [3, 39-бет]. Дәл осы мәселе бүкіл заманауи қазақстандық тәрбие мен білім беру жүйесінің алдында тұр. Жас ұрпақты руханиятсыздық пен моральдық құлдыраудан құтқару үшін бәрін жасау керек.

Қазақстандық жастар өтпелі экономика жағдайында жақсы бейімделді. Олар тез өзгеретін әлемде өмір сүруге тырысады және кез-келген жағдайға бейімделу қабілетін дамытады. Нәтижесінде икемділік, бейімделу, ашықтық, бәрін асыра бағалау қабілеті қалыптасады. Бір жағынан, жылдам бейімделу-бұл жағымды нәрсе. Екінші жағынан, жасөспірім кез-келген жағдайдан шыға алатынына сенімді, жағдайға бейімделген болып өседі. Бірақ ерте ме, кеш пе, мұндай адам жағдайлардың құрбаны болады, өйткені ол оларға ештеңе қарсы тұра алмайды. Зерттеушілердің пікірінше,» мұндай балалардың ақыл-ойы прагматикалық сипатқа ие болады, Ар-намыс сатылады және ар-ұждан жай өледі » [2, 96-бет]. Кейбір зерттеушілер ақшаға деген көзқарасқа әсер ететін жас деп санайды. Сауалнама нәтижелері қызықты, оның объектісі біз таңдаған «ұрпақ» топтары болды. Зерттеу барысында әр түрлі жастағы 127 адамнан сұхбат алынды. Алдымен бала, содан кейін оның ата-анасының бірі және сол сызықтағы ата-әжесі, яғни бір отбасының үш ұрпағы сұхбат алды. Бұл жас факторлары мен отбасылық дәстүрлердің әсерін салыстыруға, әлеуметтік шығу тегі мен табысындағы айырмашылықтардың әсерін азайтуға мүмкіндік берді. Зерттеуге сәйкес, балалар ақшаны әлеуметтік әділеттілікті орнату құралы ретінде қарастырады және сөзсіз ақша әкелетін қорқынышты сезінеді. Жасөспірімдердің ақшасына деген көзқарас «бай

болуға», «өмірге жақсы орналасуға», «өз ісіне ие болуға» деген ұмтылыспен сипатталады. Сауалнамаға қатысқан жасөспірімдердің 49% — ы өз бақыттарын қолда бар ақша мөлшерімен байланыстырады және өмірде өз күшіне, мансабына, білім беру және мәдени деңгейлерін көтеруге сенеді, көбінесе ақша үшін қоғамға қарсы әрекеттерге дайын. Ата-аналардың ұрпағы (27 жастан асқан) ақшаны күнделікті өткір проблемалардан арылудың құралы, өзін сенімді және тәуелсіз сезіну мүмкіндігі деп санайды. Бұл ортада ақша Тәуелсіздік өлшемі болып табылады. Аға буын (ата-әжелер) ақшаны «басқаларға көмектесу арқылы өмірлерін тыныш және тыныш аяқтау мүмкіндігі» деп санайды. Сауалнамаға қатысушылар арасында бұл адамдар арасындағы қарым-қатынасты бұрмалайтын ақша туралы теріс пікір білдіретін жалғыз топ. Осылайша, ақша адамдарды бүлдірмейді, керісінше, ақшаны қалай пайдалану керектігін білетін немесе білмейтін, оны саналы түрде басқа адамдарға, бүкіл қоғамға пайдасына айналдыратын немесе керісінше, оларды өзіншіл мақсаттарына жетудің құралына айналдыратын адамдар олардың әлеуметтік рөлі мен құндылығын анықтайды. Қоғамда отбасылық құндылықтардың құлдырауының күрделі процестері жүреді, атап айтқанда: некеде балалы болу қажеттілігінің төмендеуі; ажырасу санының артуы; отбасылық зорлық-зомбылық жағдайларының көбеюі; толық емес отбасылар санының өсуі; ата-аналардың өмірдегі құрдастарымен салыстырғанда беделінің төмендеуі; тіркелмеген неке санының өсуі (отбасылық қатынастардың қысқа мерзімділігі) [1, Б.109]. Мәселенің өзектілігіне сүйене отырып, әлеуметтік-психологиялық зерттеу жүргізілді, оның міндеттеріне орта оқу орындары студенттерінің қалыптасқан отбасылық көзқарастарын анықтау; жастардың өздерінің отбасылық өмірінен күтулерін анықтау; олардың ата-аналардың болашақ рөліне қатынасын анықтау кірді. Бұл зерттеу Ақтөбе техникалық колледжінің базасында жүргізілді. Оған 4 курстың 60 студенті қатысты. Сауалнамаға қатысқандардың арасында 37 қыз және 23 жас жігіт бар. Эмпирикалық деректердің бүкіл массивін өңдегеннен кейін алынған негізгі нәтижелерге тоқталайық. Ұлдар мен қыздарға жүргізілген сауалнаманың нәтижелерін салыстыра отырып, қыздардың отбасын анықтауда «әлеуметтік институт», «шағын топ» сияқты анықтамалармен шектелетін «суық» екенін байқауға болады. Жастар арасында «махаббат, жылу» жауабы жиі кездеседі. Некеге тұрудың жетекші себептерін анықтаған кезде ұқсас тенденция анықталады. Қыздар да, ұлдар да махаббатты некеге тұрудың ең көп тараған мотиві деп санайды. Бірақ екінші орында қыздар материалдық есеп айырысады, ал ұлдар өзара түсіністік пен рухани жақындыққа ие. Сауалнамаға қатысқандардың көпшілігі үшін некелік өмір «қиын, қиын» болып көрінеді. Екінші орында жас жігіттердің жауабы «қызықты», қыздар жауап береді: «тәуелсіз және жауапты». Қыздар өзінен 5 жас үлкен күйеуін көргісі келеді (үйленудің оңтайлы жасы — 23-25 жас, үйленудің оңтайлы жасы — 19-23 жас). Жас жігіттердің ең көп саны, керісінше, жұбайы олардан 2-3 жас үлкен болуы мүмкін деп санайды (үйленудің оңтайлы жасы — 20-25 жас). Яғни, жастар анасын алмастыра алатын әйел іздейтін шығар, бұл жастардың жартысына жуығы толық емес отбасы жағдайында тәрбиел

енгендіктен болуы мүмкін. Отбасылық міндеттерді бөлуге келетін болсақ, жас жігіттердің пікірінше, олар отбасылық істерді басқаруы керек; қыздар бұл функцияны ерлі-зайыптылардың екеуі де орындауы керек деп санайды. Қыздар да, ұлдар да күйеуі отбасын материалдық жағынан қамтамасыз етуі керек деп болжайды. Әйелдер тұрғысынан алғанда, бюджетті жоспарлауды әйелі жүзеге асыруы керек; ұлдар қаржылық ресурстарды бөлу (олар, еске сала кетейік, ақша табуы керек) ерлі-зайыптылардың екеуінің де міндетіне кіреді деп санайды. Ұлдар да, қыздар да бала күтімі, үй шаруашылығы және бала тәрбиесі ерлі — зайыптылардың екеуінің де міндеті деп санайды. Жас жігіттің жұбайындағы ең маңызды қасиеттер тартымды көрініс деп саналады, қыздар үшін болашақ күйеуінің тәуелсіздігі маңызды. Толық және толық емес студенттердің сауалнамасынан алынған деректерді салыстыра отырып, толық емес студенттердің отбасы «өмірдегі ең маңызды нәрсе» деп санайтынын байқауға болады. Толық емес отбасылардан шыққан студенттердің 35% — ы өздерінің отбасылық өмірлерін әлі елестете алмайды, 17% — ы неке туралы ойлаған кезде олар «жаман, қорқынышты» болатынын атап өтті. Толық отбасы оқушылары «отбасын жоспарлайды, неке туралы армандайды» (27%). Осылайша, ата-аналардың біреуінің болмауы жастардың болашақ отбасылық өмірге дайындығы туралы алаңдаушылығын арттырады деп айтуға болады, отбасы туралы ойлағанда, көптеген адамдар ыңғайсыздықты сезінеді, бірақ олар отбасылық жылудың жетіспеушілігін сезінеді. Жалпы, студенттердің отбасы мен некеге деген оң көзқарасы бар деп айтуға болады. Олардың барлығы дерлік отбасын ең жоғары өмірлік құндылық ретінде көрсетеді. Алайда, респонденттердің көпшілігі өздерінің болашақ отбасы туралы түсініксіз түсінікке ие. Оқушылар олар үшін неғұрлым басымдықты — отбасылық өмір немесе толық еркіндік пен тәуелсіздік туралы әлі толық шешім қабылдаған жоқ. Барлық дерлік студенттер балалар мен ата-аналарға оң көзқараспен қарайды. Респонденттердің көпшілігі үшін бала «бақыт, қуаныш», «өмір гүлдері», «ең бастысы, қалаулы». Нәтижелер қазіргі жастардың отбасылық өмірге қатысты белгілі бір нәрестелігін көрсетеді. Жастардың проблемалары әсіресе үлкен қалалардан тыс жерлерде қатты сезіледі. Қалалық дүрбелең аясында бұл проблемалар мүлдем жоқ сияқты. Барлығы бір жерге жүгіреді, бәрі бір нәрсемен айналысады. Провинцияда жағдай мүлдем басқаша. Қазіргі жастардың үдемелі ауруы-жабайы табиғат пен деградация. Орта білім беру жүйесінде енгізіліп жатқан барлық реформалар өздерінің дәрменсіздігін көрсетті. Нәтижесінде мектептен шыққан кезде біз қорқып, абдырап қалған балаларды аламыз. Олар бұдан әрі не таңдайды? Әрине, мұғалімнің кәсібі емес. Біздің зерттеуіміздің бір тақырыбы қазіргі жастардың пұттарын іздеу болды. Киелі кітаптағы әйгілі өсиетке қарамастан — «өзіңе пұт жасама», біз бірде-бір салауатты қоғам осы үлгілерсіз жасай алмайтынын түсінеміз. Мысал ретінде сол кеңестік дәуірді аламыз. Өскелең ұрпақ үшін идеалдардың жетіспеушілігі болған жоқ. Үлгілер нақты адамдар болуы мүмкін: Гагарин, Әлия Молдағұлова, Панфилов. Дәрігерде, мұғалімде, ғалымда «біздің заманымыздың батырын» көруге келісетін адамдар көп пе? Әрине, жоқ! Батыр не табысқа жетуі керек, не оған жету жолында жарқын және қайғылы түрде өлуі

керек, бірақ күнкөріс үшін аянышты күнделікті күрес жүргізбеуі керек. Әрине, сұрақ туындайды-құрмет тұғырында бос орындарды кім алады? Біздің жастардың жаңа пұттары кім болады? Бұл сұрақтың жауаптары әртүрлі. Көптеген адамдар, әсіресе аға буын өкілдері, жастар өздерінің идеалдарын гламур әлемінде тапқан сияқты, мұнда жақсы күтімді, сәнді киінген, табысты ұлдар мен қыздар күндерін алаңсыз өткізіп, зайырлы шежірелердің тұрақты кейіпкерлері болғысы келеді. Көбісі олигархтар мен саяси қайраткерлер қазіргі жастардың пұттарына айналғанын, әр студент Абрамовичтен ұзағырақ яхта сатып алмаса, кем дегенде облыстық мәслихаттың депутаты болуды армандайтынын айтады. Көптеген адамдарда, шын мәнінде, егер ұмтылыс болмаса, кем дегенде, мұндай лауазымдардың кез-келгенін алу арманы, әрине, қажет емес екенін жоққа шығарыңыз. Тағы бір нәрсе, идеал ұғымы әлі де әлдеқайда күрделі, жоғары әлеуметтік позицияны иеленетін немесе барынша жайлылықпен өмір сүретін адам міндетті түрде үлгі бола бермейді. Жалпы, біздің жас ұрпақтың бизнес басшылары мен саяси қайраткерлерге деген көзқарасы ашуланшақтық пен қызғаныштың таңқаларлық қоспасын білдіреді. Абсурдтық жағдай туындайды, онда әркім кез-келген шенеунікті Мемлекет басшысына дейін ұрып-соғуға дайын,

бірақ сонымен бірге билік вертикалындағы бос орындардың бірін алуға қарсы болмас еді. Билік әлі де қалаулы бола отырып, беделді және құрметті болуды тоқтатады. Салыстыру үшін жағымсыз үлгілерде, өкінішке орай, бізде ешқашан жетіспеушілік болмайды. Бірақ бізде бүгінде барлық жастар дәл осы қағида бойынша өмір сүреді, ал қоғам бұқаралық ақпарат құралдарының көмегімен және мемлекеттің артықшылығымен жас ақыл-ойларды теріс мысалдармен қамтамасыз етеді. Бұл жол оңай және жағымды, күш-жігерді қажет етпейді және мақтаныш сезімін тудырады. Телешоудың әсем баласына қарап, нағыз адам сияқты сезіну өте оңай.

2. Алкоголь және темекі. Сүт сыраға қарағанда қымбат елде қалай ішпеуге болады? Темекі мен сырасы бар оқушылардың мектепті тастап кетуі қалыпты жағдай. Адамдар бұған таңданыспен қарамайды-олар үйреніп қалған. 3. Есірткі: арамшөп, амфитамин-кез-келген адамды ұмытып, ертең өзін еске түсіретін жасанды бақыт. Дискотекалар қазірдің өзінде даңқ пен мақтаныштың құрбандық шалатын орны. Кім салқын, үлкенірек және ұзағырақ салбырайды. 4. Бір нәрсеге ұмтылуға, бірдеңе жасауға, бір нәрсеге қол жеткізуге және қол жеткізуге жалқаулық. 5. Барлығына және бәріне қатыгездік. 6. Интернет пен бақ өз рейтингтері үшін жоғарыда аталған тармақтардың барынша дамуына ықпал етеді. Сіз он сегіз жаста болсаңыз, онда бүкіл өмір алда тұрған сияқты, Егер сіз қандай да бір қателіктер жіберсеңіз, оларды түзетуге көп уақыт бар. Жастар әртүрлі. Ауылдық және қалалық, студенттік, шығармашылық, әскери және т. б. жастар бар. Міне, Владимир Коровкин, fcbi Moscow жарнама агенттігінің бас директоры «жастар тізбектен шықты» деген даулы, бірақ өте қызықты мақала жазды. «Осы ұрпақпен, — деп атап өтті ол, — өзінің

ұнатпайтын, үйренбеген, тәрбиесіз және бала кезінен агрессияға үйретілген жасөспірімдердің массасында-біз соқтығыса бастаймыз. Оның әсері... шыңына объективті түрде сәйкес келеді» [4, б. 42] бұл мақалада қазіргі жастардың саясаттан тыс екендігі айтылған. 80-жылдардың басында Еуропаның жастар көшбасшылары жастардың тек 5% — ы саясатқа қатысады деп сендірді. Кеңес Одағында олар мақтанышпен атап өтті, » бізде-50-60%.»Уақыт өтті. Қазіргі уақытта тағы бір шектен шығу белгіленді: жас қазақстандықтардың тек 3% — ы саяси акцияларға қатысушылар. Студенттік құрылыс отрядтарының жандануының, «Ауылдың гүлденуі — Қазақстанның гүлденуі» акциясын өткізудің арқасында ғана жастарды қоғамдық істерге жаппай тартуға мүмкіндік туды. Еріктілердің «ынта-жігері» төленетін, жастар көшбасшылары ақшадан басқа, «қызмет», ұялы телефондар және мүдделі ұйымдардың (партиялар, қозғалыстар, мемлекеттік органдар) есебінен басқа да жеңілдіктер алатын жағдайды таң қалдыра алмайды. Қайта құру біздің лексиконымызға «төртінші билік» ұғымын енгізуден басталды, бұл баспа, радио, теледидар, кейіннен Интернет адамдардың санасы мен санасына әсер етудің қуатты кешенді құралы ретінде. Жастар үшін Интернет тұтынудың, өмірдің жайлылығының стандартына айналады, мысалы, өз көлігі немесе шетелге саяхат. Сонымен бірге, «өрмек торы» фашистік, нәсілшілдік сипаттағы материалдар орналастырылатын полигонға, бақылаусыз орынға айналатынын атап өтуге болмайды. Онда пайдаланушы бәрін таба алады: пайдалы және тыйым салынған (бомбаны қалай жасау керек, террористік актіні қалай жасау керек). Интернет өзінің ерекше» виртуалды » әлемін жасайды, параллель әлем, онда жас жігіт шомылады, армандайды, өз заңдарына сәйкес өмір сүреді. Желілік байланысқа анонимді қатысу мүмкіндігі көбінесе жастарда желілік ортадағы кез-келген көріністердің рұқсат етілуі мен жазаланбауы туралы түсінік қалыптастырады. Психологтардың пікірінше, анонимділік пен тыйымдардың болмауы жасырын кешендерді босатады (ең алдымен зорлық-зомбылық пен жыныстық қатынасқа байланысты). Нәтижесінде тұлғаның мінез-құлық стилі өзгереді, ол девиантты деп анықталады. Желіде сатанизм, есірткі, педофилия және жыныстық бұрмаланудың басқа түрлері сияқты құбылыс оң бағаланатын сайттарды табу оңай. Мұндай сайттарға кірген кезде тұрақсыз психикасы бар жастар көбінесе виртуалды идеяларды күнделікті өмірге әкеледі. Батыстан «harry & larring» (ойын-сауық үшін ұрып-соғу) сияқты қылмыстық құбылыс келді. Жасөспірімдер ұялы телефондарының бейнекамераларына нақты төбелес пен қорқытуды түсіреді. Сонымен қатар, жастар ортасында ұялы телефон иелері актер (өзімізден қосамыз: мазохизм және қорқыту белгілері бар) болып табылатын бейнелер бағаланады. Зорлық-зомбылық көріністері енді ешкімді таң қалдырмайды: мейлі ол Интернет болсын, мейлі ұялы телефон түсірген бейне өнімдерін үйде көру. Айта кету

керек, зорлық-зомбылықтың нақты бейнелері (сахналанбаған) «Дүниежүзілік желіде» ерекше сұранысқа ие. Италияның Білім министрлігі» happy & lapping » күшейе бастағаннан кейін мектеп оқушыларына ұялы телефон киюге тыйым салды. Германияда осындай көріністері бар сайттарды интернетте бақылайтын арнайы полиция бөлімшесі құрылды. Порно рухында реалити — шоу стиліндегі өнімдер халықтың жекелеген санаттарының сұраныстарын қанағаттандыруға арналған сияқты. Бірақ нүкте жастарға, Қоғамның өнімді бөлігіне бағытталған. Бұл болашаққа соққы. Бұл біздің елімізге қарсы жүргізіліп жатқан демографиялық, ақпараттық-психологиялық соғыстың құрамдас бөлігі. Бұқаралық ақпарат құралдары, әсіресе теледидар мен кинотеатр, «осында және қазір өмір сүріңіз» философиясын енгізеді, «барлығы сатылады»ұранымен адамгершілік және отбасылық құндылықтарға агрессивті шабуыл жасайды. Бір сағат ішінде теледидар арқылы (кез-келген арна арқылы) 7-8 кісі өлтіру орын алады. Кешкі уақытта зорлық-зомбылықтың бір бөлігі одан да артады. «Әдемі өмірге» ұмтылу («әдемі өмір сүруге тыйым салынбайды!»), «жұлдызды ауруды» өсіру, мүмкін емес өмір сүру — жылтыр, гламурлардың лейтмотиві (ағылш. glamour-сүйкімді, сәнді) басылымдар. Қыздарға қаншық, «шоколадтағы аққұба» бейнесін алуға кеңес беріледі. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, жастар әртүрлі, жалпы алғанда, олар «басқаша»екенін атап өткен жөн. Басқа дүниетаныммен, басқа талғаммен, басқа сәнмен. Егер белгілі бір сабақтастық болмаса, қоғамның ілгерілеуі болмас еді.

Өзінің шағын зерттеуі бойынша қорытынды жасай отырып, жастардың құндылық мәдени кеңістігін мынадай ерекшеліктермен сипаттауға болады: өмірлік маңызды құндылықтар қатарында материалдық игілік, қызықты жұмыс, денсаулық, махаббат неғұрлым танымал болып табылады; жас қазақстандықтардың күнделікті құндылықтары арасында біздің қоғамның нарықтық қатынастарға көшуіне байланысты прагматизм мен индивидуализмнің айқын тенденциялары басым; күнделікті өмірден тыс кез келген нәрсе, мейлі ол қоғамдық құрылым, сыртқы саясат немесе Экология мәселелері болсын және жастардың назарының шетінде; рухани құндылықтар қазіргі жас адамның жеке басының құндылық кеңістігінде елеусіз орын алады; Білім құндылық ретінде жоғары білімі бар мамандарға әлеуметтік сұраныс объективі арқылы қабылданады, бұл оған утилитарлық қатынасты көрсетеді; білім беру кезінде, ол қазақстандық менталитеттің отбасылық құндылықтары әлі де елеулі мәнге ие; тұлғаның аса маңызды қасиеттері жүйесіндегі жоғары дәреже және қоғамдық құндылық ретінде жауапкершілік сияқты сапаға ие болады; қазіргі қазақстандық жастардың құндылық иерархиясында оң құндылық бағдарлары негативтерден басым болады. Жас қазақстандықтардың құндылық әлемі қоғамдық идеал мен жалпыұлттық идеяның мемлекеттік идеологиясы болмаған жағдайда қоғамдық қатынастардың алуан түрлілігін көрсететін құндылықтар мен құндылық бағдарларының алуан түрлілігімен ұсынылған. Бұл дегеніміз, біздің

жастарымыз, осы қиындықтарға қарамастан, көбінесе әдемі, ересектердің құдіреті әлемінде өзін табуға тырысады, бұл әрдайым сәтті бола бермесе де, ол өз проблемаларын шешудің жолдарын іздейді, ал біз білетіндей, кім іздейді – ол әрқашан табады.

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.